

Rubrika »Recenzija« je još uvijek dosta oskudna i po tematici ocijenjenih radova također ograničena gotovo isključivo na noviju i najnoviju povijest. Taj nedostatak nadoknađuje ponešto obilatija rubrika »Vijesti«, u kojoj, osim različitih bilježaka, ima i kraćih ocjena. Ali, ma koliko ona pružala čitaocu zanimljivih informacija različite vrste — pokatkad i u odužim prilogima — ipak se i ona ograničava isključivo na historijsku djelatnost u zemljama »sovjetskog bloka«. To dakako vrijedi i za posljednju rubriku »Kronika«, u kojoj se izvješćuje o različitim akcijama (konferencijama, diskusijama i sl.) na području historioграфске djelatnosti.

Zaključujući ovaj osvrt, ne možemo se oteti utisku, da se i historiografija u Čehoslovačkoj nastoji još uvijek čim više, pa i u različitim pojedinostima organizacione i istraživačke djelatnosti, prilagoditi uzoru sovjetske nauke. Odatle nesumnjivo pragmatički karakter članaka u prikazanom časopisu, njihovo počesto žurnalističko obilježje u načinu obradbe i izražavanja (usp. također naslove nekih priloga!), zanemarivanje problematike, koja je starija od sredine XIX. stoljeća, tjesnogradno zatvaranje u politički okvir »sovjetskog tabora«, pozivanje na Staljinove formulacije, općenita slabost znanstvene kritike i t. d. Ne želimo time reći, da smo ovdje, u Jugoslaviji, uspjeli da izbjegnemo sve te smetnje za normalan razvoj znanstvenog rada — one velikim dijelom potječu i kod nas od nedavnoga sovjetskog naslijeđa — ali od češke historiografije, koja je imala izvanrednih uvjeta za daljnji slobodniji razvoj, očekivali bismo više samostalnosti.

Jaroslav Šidak

ACME. ANUALI DELLA FACOLTÀ DI FILOSOFIA E LETTERE
DELL'UNIVERSITÀ STATUALE DI MILANO

vol. IV fasc. 2—3, 4 (maj—avgust, septembar—decembar 1951), vol. V, fasc. 1—2 i 3 (januar—avgust, septembar—decembar 1952), vol. VI, fasc. 1 (januar—april 1953).
Milano, Università degli studi di Milano, 179—490+642+1—171; 8°.

Od 1948 g. počeli su, kao četvoromesečni časopis, da izlaze Anali Filozofskog fakulteta Milanskog sveučilišta. Ovo univerzitetsko glasilo bez velikih pretenzija i rezultata ipak treba obznaniti našoj publici, koja u njemu može naći obradu onih pitanja koja i nju u detalju interesuju. Kako se radi o organu ustanove sa većim brojem različitih naučnih disciplina, ovde će se dati samo parcijalan prikaz, prikaz onih članaka koji mogu interesovati historičare. No, pre toga nekoliko opštih impresija. Nekako se i suviše oseća prisustvo onih pitanja i one literature koja je vezana za univerzitetske kurseve, a nikako, ili izuzetno, šireg i slobodnijeg zahvata i otvaranja novih tema; po formi to su sitni prilozi, često komentar na nečije mišljenje ili kakav sitan fragmenat, — puna korpa iverja.

Članci iz oblasti antičkih studija su sledeći: A. Grilli, *Otium cum dignitate* (IV 2, 227—240); L. Dossi, *Sv. Ambrozije i sv. Atanasije u De Virginibus* (IV 2, 241—262); U. Pestalozza, *Mediteranski religiozni svet u Homerovoj Odiseji* (IV 2, 303—25); M. Marconi, *Mit i civilizacija* (IV 2, 327—30: žena božanstvo); A. Grilli, *Plutarh, Panezije i sud o Aleksandru Velikom* (V 3, 451—8); G. Birachi, *Grčka piraterija u Tukididu* (V 3, 471—7); I. Calabi, *Beleška u Ps. Demonstenu XVIII. 15. »Zajednička garda« u Grčkoj u godinama 338—323* (V 3, 479—84); M. A. Levi, *Oktavijan i uspomena na Julija Cezara* (V 3, 485—91); I. Beretta, *Inkorporacija »Salassi inco-*

lae« u koloniji Avgusta Pretorija (V 3, 493—508); M. Sordi, Politička vrednost ugovora između Rimljana i Jevreja u 161 god. n. e. (V 3, 509—19); P. Laviosa-Zambotti, Formiranje naroda najstarije Evrope prema rezultatima Đovani Patronija (V 3, 573—88); G. Albizzati - A. Stenico, Zapažanja na pečatima VII veka pre n. e. nađenim u srednjoj Italiji (V 3, 589—606); A. Stenico, Dve bronzane stamnoi grčke umetnosti nađene u Lombardiji (V 3, 607—14); R. Bianchi Bandinelli, Problem romanske skulpture III-IV veka (V 3, 615—34).

Svi ovi prilozi su takve prirode da o njima može da se reče sasvim uzgredno. Prva pomenuta Grillijeva (Grilijeva) ciceronistička studija nehistoriski je rađena. Kada se rezimuje njegovo ispitivanje, ispada sledeće: u čitavoj Ciceronovoj delatnosti »otium cum dignitate« je samo politički ideal, realistički tako podešen i definisan prema postojećoj političkoj situaciji. Ciceron je uvideo da opasnost preči republikanskoj konstituciji i da su »principi« bili daleko od ideala republike. Pokrećući borbu protiv zloupotreba, velikom oratoru je bilo jasno da protiv »otium«-a jedino stara »dignitas« predaka može imati pozitivnog rezultata, pogotovo što time nisu direktno napadnuti poroci i interesi optimata. Birachi (Biraki) vadi i komentariše podatke iz Tukididove »Arheologije«, uz nekoliko pomena iz Aristotela i Plutarha o grčkoj pirateriji u Egeju od najstarijih vremena do Periklove epohe; kao što se vidi, sasvim školski rad. Slično je i sa obradom fragmenata kod Kalabija (Kalabija) o grčko-makedonskim odnosima. Levi u svom članku polazi od zaključka da je jedan od osnovnih temelja političke akcije Oktavijana pre i posle bitke kod Akcija bila egzaltacija uspomene Julija Cezara; taj propagandistički zanos pokazuju pre svega numizmatičke zbirke. Oktavijan je imao mnogo razloga da se veže za autoritet svog adoptivnog oca. Studija manje pruža nego što se od nje očekuje pri postavljanju koncepcije. Beretta, sa dobrim pravnim aspektom, obrađuje položaj Salasija, domorodačkog stanovništva Aostine doline u koloniji Avgusta Pretorija, osnovane 25. g. pre n. e., i to na osnovu natpisa iz 23. g. pre n. e., na statui otkrivenoj 1894. O autentičnosti rimsko-jevrejskog ugovora iz 161 g. već je dosta u nauci govoreno. Utvrđujući da se sa formalne strane ne može raditi o falsifikatu, Sordi nastoji da baci svetlo na vrednost dokumenta, obrađujući ga sa sadržinskog, političko-historijskog stanovišta. Članak Lavioza Zambottija je predavanje održano na komemoraciji poznatom arheologu i paletnologu Patroniju, ustvari prikaz sa komentarom jednog članka kao dodatka u drugom izdanju pokojnikove »Prehistorije«. I to je, dakle, štampano.

Postoji svega jedan napis iz novije italijanske nacionalne historije. To je članak F. Valsecchi-a, *Italijanski problem u evropskoj politici Setečenta; Mir u Akvisgrani* (V 1—2, 255—73). Politika u Italiji u prvoj polovini XVIII st. okreće se u najneposrednijoj vezi sa evropskom politikom toga vremena. Ne postoji italijanska politika, pošto nema zajedničkog interesa italijanskih partikularističkih državnica. Strane sile menjaju vlade i postavljaju dinastije. Italija je samo jedno od značajnih središta borbe dveju dinastija — rivala Habzburga i Bourbona. U to vreme na moru Engleska se i u Mediteranu pojavljuje kao činilac prvoga reda. Akvisgranski mir je učinio da je suparništvo glavnih kontinentalnih sila u Italiji oslabilo. Novu političku dinamiku na Apeninskom poluohtoku nose domaće, italijanske snage, počevši sa Đenovom koja se snagom narodnih masa oslobodila austriske okupacije. Studija je u potpunosti sinteza. Ne donosi se novi činjenički materijal; formalno, nema ni jedne napomene ispod teksta. Najpre se na početku kompozicione celine (ima ih tri), u jednom pasusu donosi »esencija«, a onda se u pojedinim stupcima iza toga obra-

duje faktički, navodeći samo najpoznatiji činjenički materijal. U poprište svoje borbe za jednu sintezu, pisac je samo na mahove, sa čisto nacionalnog aspekta, uveo u bitku i društvene faktore. Nije jasno rečeno da se radi o feudalnoj Italiji i o pokretu kome su osnova široke mase italijanskog grada (feudalno selo još se ne diže), pre svega svakako paleo-sitnoburžoaskih i paleoproleterskih slojeva koji, kao slojevi u formiranju, najbolje osećaju društveno-ekonomsku stvarnost i njene tendencije i mogućnosti. Čitava je stvar prebačena na teren postojanja ili nepostojanja veće evropske političke borbe u Italiji, pri čemu je mir u Akvisgrani fetišizovan, *deus ex machina* buržoaskog historičara kao što je roba-novac opšti fetiš građanskog društva. Sva je korist od članka: 1) što se na jednom lepom primeru uviđa značaj proporcije povezanosti opšte i nacionalne historije sa gledišta povesti jednog naroda; 2) što se pokazuje da se povezanost prošlosti jedne zemlje sa prošlošću celog kontinenta ili sveta ne povećava mehanički, nego da se velikom krivuljom došlo do današnje pozicije gde je teško utvrditi gde se svršava opšta a gde počinje nacionalna historija, ne samo malih nego i velikih naroda.

Beleške historiografskog iskustva M. A. Levi-a (IV 2, 263—302) ipak najviše privlače pažnju čitaoca. Iako neautorizovan, ovo je odgovor Italije, klasične zemlje postojeće civilizacije i njenog duha (bar tako po člankopiscu), na Toynbeejevu (Tojnbijevu) »filozofiju« historije.

Levi utvrđuje da se savremena (italijanska) historiografija nalazi u krizi. Život nas je naučio, piše on, da historija nije nauka, kako su mislili naši stari u vreme kada se pisalo majuskulom. Napredak tehnike i naučni pozitivizam uputili su historiju (»koja je uvek politička historija, snagom stvari«) na »tehničke aspekte«. To nas uvodi u sferu apstrakcija, gde je logično da se svaki kanon smatra kao vredan. Svaki od ovih kanona ima svojih istina, te ga ove afirmacije inkorporišu kao jedini izvor ljudske realnosti. Na pozitivističkom tlu kao privremeno dominantne već su se obredale razne historiografske škole: fetišizam »metode« i činjenica, učenje o geografskom faktoru kao i doktrine o ekonomskom, pravnom i militarističkom aspektu. Nemački nacional-socijalizam propovedao je materijalistički determinizam rase i prostora suprotstavljajući ga materijalizmu ekonomista, koji je ne manje negatorski raspoložen prema svakoj slobodi i ljudskoj inicijativi. Po piscu samo ljudi stvaraju historiju. Historiografija, koja nikako nije epigrafika ili paleografija, treba da utvrdi činjenice.

Toynbee (Tojnbi), veli pisac, istavio je »već narodsku teoriju« o akciji prirode i reakciji čovjeka, dakle norme biologije, geologije i prirodnih nauka, naturalni ambijent. Toynbee (Tojnbi) je nordijac, te odmah treba uporediti njegovu doktrinu sa nacional-socijalističkom dogmom o germanskom rasizmu. Levi nalazi da Toynbee (Tojnbi) pothranjuje nimalo nove misli o civilizaciji »hrišćanskog Zapada« (piščevi navodnici), o tome da je nužno da se Germani i Romani ujedine protiv Istoka. No, na svemu tome jašio je i Hitler. Levi je dovoljno inteligentan da uvidi da historiografije nema bez politike. No, kod njega je ova veza čudna, na glavu izvrnuta. To se najbolje vidi u njegovom sudu o pojavi fašizma u Italiji i o istupu d'Anuncija i Đolitijsa 1911 g.: »Mentalitet koji je pokretao mase i glavešine Italije XX stoleća nisu porođili ekonomski ili pravni ili vojnički ili geografski uslovi, nego sinteza ideala i osećanja, »ukus« koji obuhvata i izaziva ljude na odgovor« »povodu«, proizašli iz svih ovih uslova, i koja sinteza, koji »ukus« postoji »stvoren« a nije samo ilustrovan i opevan od dva pesnika«. Dakle, videći opipljivu političku pozadinu i slabost pokušaja da se idealizam brani nekim pseudomaterijalističkim, naturalističkim oružjem,

savremeni italijanski historioграфski teoretičar traži čisti idealizam, tvrdeći da ideali i osećanja nisu samo stvar pesama nego da oni kao ukus postoje kod ljudi, jedinih stvaraoca historije. Kad je uvideo svu jalovost jedne teorije, Levi nije pošao da analizuje elemente (šta je to zapravo ambijenat, da li samo fizičko-biološki, kako nastaju zajednička osećanja i ideje ljudi), nego je isto tako narodski i nezgrapno izvadio iz torbe gotove nove, druge elemente — večne ideale i osećanja. Kao da u građanskoj ideologiji ne postoji upravo romanska definicija da je jasnost misli jedan od preduslova za njenu tačnost! A zar i sa Levijem nismo na terenu neodredljivog?

Levi kritički uvida ograničenosti i mehaničnosti Toynbeejeve (Tojnbijeve) »filozofije«, ali dajući svoju tezu, pada u novu krajnost, čisto-idealističku. On nalazi da je neopravdano što je u definisanju faktora čitava stvar prebačena na fizičko-biološki svet i što je isključen »spiritualni elemenat«. On zapaža vezu između ova dva »sveta«. Postoji, piše on, i recipročan uticaj poezije, umetnosti i političkih činjenica, dakle individualnog koje u sebi nosi opšte iskustvo. No, umesto stvarne veze, pri čemu bi se utvrdio odnos »faktora«, Levi je svoj »elemenat« apsolutizovao. »Ukus' je konkretno svedočanstvo koje umetnici upravljaju po načinu ambijenta, ne samo kao tumači nego i kao stvaraoci stvarnosti. Determinisani ukus nije ništa drugo do stav da se vidi unutrašnji i spoljni svet očima umetnika koji kao da je postavljen u društvu« (286/7).

Po Toyenbeeju (Tojnbiju), razni izazivači da se dela nalaze se izvan čoveka i oni su povod za proces autodeterminacije, tj. povod da na njih čovek reaguje. To po piscu nije tačno ako se proučava historija. Realnost jedne političke zajednice nalazi se u njoj strukturi, tj. državnoj organizaciji. (Kako je sjajno na jednu ograničenost odgovoreno sa najmanje dve!) Italija je za pisca jedna realna celina od Rimljana do danas, bez obzira na etnos, jezik i ostalo. On nalazi da je puki anahronizam da se u naše vreme upotrebljava terminologija XIX i prvih decenija XX veka — »partije« i »nacije«, imajući u vidu klasičnu antiku. Besumnje da je za Italiju bilo lepše u klasično vreme rimske imperije nego u ovo naše vreme, zapetljano pitanjima raznih partija (i raznih društvenih snaga) u samoj Italiji i nacionalnim pitanjima na domenu proširenog pojma Italije. Ali, nije li i Musolini tražio rimsku imperiju sa fašističkom državnom strukturom? Pisac je na ovo pitanje stvarno još ranije dao odgovor, pravdajući historiskim »ukusom« opravdanost postojanja fašizma. Držeći se, pored toga, istih merila, zar se on nije jasno 1951 g. deklarirao kao crnokošuljaš?

Post festum, sav u »italijanskom« ukusu, Levi pokušava da da lekciju nemačkom nacional-socijalizmu, kao kulturno stariji brat. Nacional-socijalizam nije izraz, »ukus« Nemačke (kao, tobože, fašizam Italije). Hitlerovi Nemci razlikuju se od evropski kulturnih Nemaca ranijeg stoleća. Tri puta su Nemci bili udaljeni od klasičnog duha na kome počiva evropska civilizacija: kao varvarska plemena, za vreme Reformacije i u doba Hitlera. (»U XIX veku Nemci su platili Rimu i klasičnom duhu najveći tribut svoje historije«, 296). Dakle, sve pojave u životu čitave Evrope treba posmatrati kao približavanje ili udaljavanje Rimu i antičkom duhu (na koje Rim polaže pravo monopola, — pošto nije bio samo periferija helenske kulture, 285). Ovo nije samo jedan fetiš buržoaskog sveta, ovo nije samo kabinetaska megalomanija jednog profesora, nego jedna ludost koja pretenduje da se smatra kao filozofija historije, ali ludost koju smo već jednom videli, u obliku fašizma, kako razara sve vrednosti i uništava milione ljudi! Samo, ovako jasno i određeno ni Duče nije imao hrabrosti da se izrazi!

Sada postaje jasno da preveliki udeo antičkih studija nije samo manir da se prilozi iz nacionalne i lokalne, novije i »tehnološke« historije objavljuju u uže stručnim časopisima. Ako je tačno da savremena italijanska historiografija ne služi ili ne služi dovoljno postojećoj vladi ili režimu, ona služi jednoj ideji, koju političari ne smeju otvoreno da ispovedaju, ali na koju kao na »italijanski« »ukus« nikako ne zaboravljaju. Da su deo »ukusa« i sveti Ambrozije i Atanasije, ne treba naročito pominjati kad se zna ko je u toj klasičnoj zemlji uvek tamjan kadio, i ne samo tamjan kadio.

B. Hrabak

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA VIII.

1955

BROJ 1—4

N A K L A D A »Š K O L S K A K N J I G A« / Z A G R E B

Redakcioni odbor

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB